

Filologiya elmləri doktoru Sona Məhəmməd qızı Vəliyeva "Hüseyn Cavid ədəbi irsinin poetikası" (Bakı, "Zərdabi Nəşr" MMC, 2019) adlı monoqrafiyası ilə böyük mütəfəkkirimiz Hüseyn Cavidə möhtəşəm abidə ucaltdı. Elmi redaktoru AMEA-nın müxbir üzvü, Əməkdar elm xadimi, professor Kamran Əliyev, rəyçiləri akademik Teymur Kərimli, professorlar Rafiq Yusifoğlu və Səhər Orucova olan bu kitabın ön sözündə müəllif apardığı uzunmüddətli və gərgin axtarırlarının bəhrəsinin ümumi konturlarını cızmış, habelə bu zaman özünün cavidşünaslığa analitik baxış səviyyəsini nümayiş etdirmişdir. Belə ki, onun "Hüseyn Cavid ilk növbədə öz dövrünün yetişdirdiyi sənətkardır və bununla bərabər, bütün dövrlərin ədəbi şəxsiyyəti olmaq gücündədir" şəklində ifadə etdiyi fikir aforizm gücündədir. Eyni zamanda bu kəlamın işığında müəllif fikirlərini davam etdirib, Cavid yaradıcılığının ümumi mənzərəsini faktoloji baxımdan belə canlandırır: "Müasirlik və əbədlilik baxımından onun yaradıcılığının bir qütündə "Şeyda" əsərindəki mətbəə fəhlələrinin həyatı və fəaliyyəti, digər qütündə isə Birinci Dünya müharibəsinin dəhşətlərini özündə əks etdirən "İblis" faciəsi, bir qütündə daxilən kamilləşməni mərhələ-mərhələ yaşadan "Şeyx Sənan", digər qütündə dini dəyərlərin insanın mənən təmizlənməsinin mənbəyi olduğunu göstərən "Peyğəmbər" əsəri, bir qütündə əxlaqi kamilliyin cəmiyyət üçün meyar olduğunu sübut edən "Uçurum", digər qütündə varidatı ilə birgə şəxsiyyətini də itirən obrazın faciəsini göstərən "Knyaz" pyesi, bir qütündə haqq-ədalət işığının müdafiəsinə həsr edilən "Topal Teymur", digər qütündə isə hökmdar qarşısında sənətin böyüklüyünü nümayiş etdirməyin yolunu göstərən "Xəyyam" əsəri dayanır. Paralellik təşkil edən bu əsərlərin, sadəcə, mövzu və ideya baxımından müqayisəsi H.Cavid bədii təfəkkürünü, onun sənətinin özünəməxsus xüsusiyyətlərini aşkarlamaq baxımından kifayət qədər fakt və əsas malikdir. Müxtəlif düşüncə sahibinin obrazlarının yaradılması, fikir müxtəlifliyinin bir yaradıcılıqda, hətta bir əsərdə inikas etdirilməsi, müxtəlif mədəniyyətlərin və dinlərin yanaşı yaşamasına tərfədar çıxılması baxımından Hüseyn Cavid yaradıcılığı nadir bədii keyfiyyətlərə malikdir. Bu mənada qloballaşma dövrünün bir çox tələbləri, bu dövrdə milli özünüdərkini müdafiəsi, eyni zamanda multikulturalizm dəyərləri işığında da Hüseyn Cavid

Cavidşünaslığa möhtəşəm abidə

yaradıcılığının poetikasının öyrənilməsi son dərəcə aktualdır" (s.4-5). Bu cümlələr Sona xanım Vəliyevanın araşdırdığı mövzuya analitik baxış bucağı ilə yanaşmasının göstəricisi kimi çox şeylər deyir. Bu fikirlər bir alim kimi onun araşdırdığı mövzunu yetərincə mənimsədiyini, məsələn dərinliyinə qavrayıb qiymətləndirdiyini göstərir. Buradan apaydın görünür ki, Cavid irsi peşəkar ədəbiyyatşünasın təhlil aparatından keçirilməklə oxucuya təqdim olunacaqdır. Bu düşüncəmizi müəllifin aşağıdakı cümləsindən çıxardığımız qənaət də təsdiqləyir: "Hüseyn Cavid kimi mütəfəkkir sənətkara Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı fikrinin münasibəti həmişə eyni olmamışdır". Diqqət etsək görərik ki, əgər əvvəlki fikirlərdə Sona xanım özü bir ədəbiyyatşünas alim kimi birbaşa özünün elmi mühakimələrini yürüdükdüsay, burada artıq onun ədəbiyyatşünaslara – Cavid irsini araşdırana münasibət sərgilədiyini görürük. Deməli, Sona Vəliyeva özündən əvvəlki cavidşünasların yaradıcılığından xəbərdardır, hətta bunların məcmusunu sistemləşdirmək gücündədir. Bu isə o deməkdir ki, o, özünəqədərki cavidşünaslığın ümumi elmi mənzərəsini aydınlığı ilə görüb dəyərləndirməyi çox ustalıqla bacarır və bu mənzərəni diqqət mərkəzinə gətirib yazır: "XX əsrin 20-30-cu illərində bu münasibət təqib və təzyiqlərlə müşayiət olunmuş, 50-ci illərin sonundan başlayaraq H.Cavid yaradıcılığına yeni baxış formalaşmağa başlamışdır. H.Cavidə yönələn ədəbi-elmi münasibət əhatə dairəsinə və problematikasına görə bir neçə istiqamətə şaxələnir. Bu istiqamətlərdən birincisi şair-dramaturqun yaradıcılığının romantizm və poetika kontekstində öyrənilməsidir ki, oraya akademik Məmməd Cəfərin (50), akademik İsa Həbibbəylinin (98), AMEA-nın müxbir üzvü Kamran Əliyevin (72), Məsud Əlioğlunun (64), Vəli Osmanlının (158), Zaman Əsgərlinin (84), Tahirə Məmmədin (170) tədqiqatları daxildir.

İkinci istiqamət H.Cavidin hər bir əsərinin ayrıca araşdırılmasıdır. Bu istiqamət cavidşünas alimlər Əbülfəz İbadoğlu (115), Zahid Əkbərov (62), Baloğlan Şəfizadə (167), Etibar Talıblı (172), Jalə Hüseynova (108), Alqış Musayev (152), Cavidə Məmmədova (143), Nuranə Əsədullayeva (81) ilə təmsil olunur.

Üçüncü istiqamətə H.Cavid yaradıcılığının problemlərinə həsr olunmuş Rafael Hüseynovun (105), Cəlal Qasimovun (134), Nəzakət Əzizovanın (89), Lütviyyə Əsgərzadənin (86), Gülşən Qafarovanın (126), Mələhət Babayevanın (16), Sahibə Məmmədovanın (148), Şakir Cəfərovun (54) tədqiqatları daxildir. Burada H.Cavid yaradıcılığının tədqiqi ilə bağlı olan araşdırmaları da xatırlamaq olar (77; 157; 91; 34-37).

Şakir ALBALIYEV

(Davamı var)